

Face to Face: Towards a New Sincerity („Szentől szemben: egy új őszinteség felé”) címmel Daniel L. Golden (filozófus, MTA) írása szintén a nem verbális kommunikációt veszi górcső alá. Az arckifejezések már a csimpánzoknál is jól elkülönülő jelzések – állítja a szerző, az emberi arckifejezések pedig komplexitásuk révén valóságos új nyelvet alkotnak, és nem könnyű őket leírni vagy kategorizálni. Az új média és emotikonjai, videotelefonálási lehetőségei, az elmosódó határ a privát és a publikus között újfajta őszinteségre teremtenek lehetőséget, mivel (újra) bevonják a nem verbális szövegalapú kommunikációba.

A záró tanulmány Nyíri Kristóftól, a kötet másik szerkesztőjétől származik. Címe: *Image and Time in the Theory of Gestures* („Kép és idő a gesztusok elméletében”). A tanulmány alapja az a szemlélet, miszerint mind az érzelmek, mind az absztrakt gondolkodás a teljes test és a motorikus rendszer működésén is alapszik. A cikk betekintést nyújt a gesztuskutatás történetébe. Ezután az idő gesztusok által történő kifejezhetőségével foglalkozik, megvizsgálva néhány, az időre vonatkozó jelnyelvi jelet (mint a „tegnap” és a „holnap”, a „most” és a „ma” vagy a „mindig” jelét).

A *Visual Learning* sorozat negyedik kötete igen változatos témákról nagyon különböző módszertant alkalmazó tanulmányokat tartalmaz. Hasonlít ebben az előző három kötetre: mindhárom tematikus volt (az első a kép és a nyelv kapcsolata köré szerveződött, a második az oktatásban végbemenő ikonikus fordulatról szolt, a harmadik a képek különféle felhasználási területeiről), de mindhárom igen széles témakörökből merített, és az egyes kötetek tematikája inkább jelentett vezérfonalat, mint szigorú kereteket. És csakúgy, mint az előző kötetekben, itt is helyet kaptak visszatérő szerzők írásai.

A kötet, egészében nézve, kétféle szolgálatot tehet olvasójának. Egyrészt felhívhatja a figyelmét új kutatási eredményekre, emellett néhány tudományterület releváns történetére is. Másrészt kaleidoszkópszerű rátekintést nyújt a vizualitással foglalkozó tudományágak közös erőfeszítésére: arra a törekvésre, amely a világ vizuális fordulata és az új média kapcsán igyekszik érvényes megállapításokat tenni e jelenségekről. Több tanulmány is említi, hogy a „vizuális fordulat” a maga tudományterületéről még hiányzik. Ám éppen a *Visual Learning* sorozat és az ehhez hasonló munkák jelentenek közeledést ehhez a fordulathoz, és demonstrálhatják az inter- vagy multidiszciplináris megközelítés fontosságát.

Havasmezői Gergely

PhD-hallgató

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Benő Attila: Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Tudományos Füzetek 281. Kolozsvár, 2014.

A nyelvi érintkezés nem új jelenség; azóta van, amióta léteznek nyelvek. Ma már nyelvi univerzálénak számít az a megállapítás, hogy szükségszerűen minden nyelv érintkezik valamilyen más nyelvvel, hiszen a nyelvek, akárcsak a beszélők, nem elszigetelten léteznek, hanem más nyelvek és népek szomszédságában, és ennek következtében a kölcsönhatás elkerülhetetlen. A nyelvi kontaktusok legelőször a kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban jelentkeznek, hiszen a kétnyelvűeknek lehetőségük van arra, hogy két kód közül válasszanak, amikor egy nyelven ki akarnak fejezni egy adott gondolatot. Hermann Paul már 1886-ban megfogalmazta azt a gondolatot, hogy a szókölcsönzés valamilyen mértékű kétnyelvűséget feltételez. Az aktív kétnyelvű beszélő ugyanis két nyelvi rendszert működtet akkor is, amikor látszólag neki csak az egyik nyelvre van szüksége, Az éppen nem használt nyelv ugyanis üzemmódban marad a háttérben.

A nyelvi kapcsolatokat, kölcsönhatásokat tanulmányozó kontaktológia interdiszciplináris nyelvészeti diszciplína, amely élőnyelvi vonatkozásaiban a szociolingvisztika körébe sorolható, de felhasználja a pszicholingvisztika, a kognitív nyelvészet, a geolingvisztika eredményeit is.

Az erdélyi magyar beszélők többsége magyar–román kétnyelvű, de a Székelyföldön és máshol akadnak olyan beszélők, akik többé-kevésbé egy nyelvűeknek tekinthetők, mégis beszédükben észrevehető kontaktusjelenségek. Benő Attila doktori értekezésében már vizsgálta a román hatás szemantikai kérdéseit, majd a *Kontaktológia* című egyetemi jegyzete a kontaktológia alapfogalmait, legfontosabb terminusait ismerteti, és az idegen elemek meghonosodásának, valamint az átvevő

nyelv részrendszereinek nyelvi kontaktusokkal magyarázható változásait fonetikai, alaktani, lexikai, szintaktikai és szemantikai szinten értelmezi. Ennek a kötetnek a folytatása a *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban*. Ebben az erdélyi magyar nyelvváltozatok kontaktusjelenségeit és azok szociolingvisztikai hátterét ismerteti monografikus jelleggel.

Előbb a román–magyar nyelvi érintkezés kutatástörténetéről kapunk részletes összefoglalót a Gyöngyösi *Latin–magyar Szótártörődék* (1538–1556), majd a *Pápai Páriz-szótár* (1708–1801), Gyarmathi Sámuel *Vocabularium*nak román kölcsönszavai, Alexics György, Szarvas Gábor, Munkácsi Bernát, Szinnye József, Gombocz Zoltán, Csüry Bálint, Blédy Géza, Szabó T. Attila, Márton Gyula és mások munkái után a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet munkatársainak kötetivel bezárólag.

A második fejezet a romániai magyar nyelvváltozat szociolingvisztikai helyzetének összegező bemutatása. Ebből megtudjuk, hogy a demográfia szempontjából az erdélyi magyarok aránya 1956 óta folyamatosan csökken, a magyar nyelv helyzete korlátozott az oktatásban, az igazságszolgáltatásban, a közigazgatásban, tehát nyelvhasználat szempontjából az erdélyi nyelvi, etnikai kisebbség/közösség bizonyos mértékű jogfosztottságot jelent, a kétoldalú nyelvi értekezés nagyrészt egyoldalú, aszimmetrikussá vált.

Ilyen történelmi, társadalmi, politikai háttérbe ágyazva a szerző vizsgálja a kontaktusjelenségeket egyszeri, alkalmi, egyetlen beszélőhöz kötött nyelvhasználati jelenségként vagy pedig többszöri előfordulásként. Az előbbi esetben interferenciáról, az utóbbi esetben pedig kölcsönzésről beszélhetünk. Az interferencia és a kölcsönzés társadalmi és nyelvi kontextusát a kontaktus időtartama, az érintkező nyelvi közösségek számbeli aránya, a társadalmi-gazdasági dominancia, a nyelvi közösségek jogi státusa határozza meg. Ennek keretében példákat kapunk az idegen szó, kölcsönzó, jövevényszó megnevezésekre.

A kontaktusjelenségek tipológiája alfejezetben a közvetlen (direkt) kölcsönzés mibenlétét és formáit ismerhetjük meg: *stick* (usb adathordozó), *bufet* (falatozó), *tévé* (TVA), *infarktus* (szívinfarktus) stb. A közvetett (indirekt) kölcsönzésre példa a *régiség* 'szolgálati idő'. Vándorszólások, jövevényszólás, például: *előre iszik a medve bőrére*. A stíluskölcsönzés körébe illő a *liceum* szó és a szintetikus és analitikus szerkezetek, például a *tagdíj – tagsági díj*, relatív kontaktusjelenségként, amikor nem mutatható ki, hogy konkrétan milyen nyelvi jel vagy jelsor hatására jött létre az átvevő nyelvben az adott nyelvi forma.

A negyedik fejezetben a közvetlen (direkt) kölcsönzésekről szólva találjuk az erdélyi magyar nyelvváltozatok kontaktusjelenségeinek legtöbb példáját. A Termini-kutatóhálózat keretében és minősítése alapján készült adatok mellett olvashatjuk a dialektusbeli minősítéseket is, például: általános: *buletin* 'személyi igazolvány', népies, kevésbé iskolázott beszélők: *abonament* 'bérlet', idegenes minősítés: *abonál* 'előfizet', iskolázott beszélő: *abszolvál* 'teljesít, befejez', szaknyelvi kifejezés: *agregát* 'áramfejlesztő', de sajtónyelvi, közéleti diáknyelvi, katonai szleng szavakat is bőven találunk. A köznévi kölcsönzéseket a szerző a stílusváltozat és az érzelmi viszonyulás szempontjából vizsgálja, például: közömbös: *bani* 'aprópénz', választékos: *approbáció* 'jóváhagyás', tréfás: *bába* 'öregasszony', pejoratív: *buláandra* 'erkölcstelen nő'; de felsorol kedveskedő, durva, trágár szavakat is, s a hangalak és a jelentés forrásaként jelentkező hangalaki, jelentésbeli expresszivitás körébe sorolható példákat. Gazdag példaanyagot találunk a tulajdonnév-kölcsönzésre, a földrajzi nevek átvételére is, például: *Kaprevár* (< Căprioara) stb. (Kniezsa István XVI. századi példája), valamint személynevek (családnevek) meghonosodára, például *Ráduly* családnev. Magyarázatokkal találunk a nevek alakváltozataira, a gyakoriságukra, a családnevek megterheltségének időbeli változására, a jelentésekre. (Az elméleti kérdések felvetése, megoldása már általános névtani és kontaktológiai kérdéseket is felvet.) A szerző foglalkozik a betűszók átvételével is. A betűszók a hivatali és közéleti nyelvhasználat elemei, pénzügyi, közgazdasági, állami, vagy országos intézményeket jelölnek, és ezeket rendszerint a román nyelv szabályai szerint használják magyar nyelvi megnyilatkozásokban is: *ANL* (ánélé), *UDMR* (udéméré) stb. Angol eredetű betűszavak, például: *NATO*, *IMF*, *OMG* (Oh, my God!)

A nyelvi érintkezések lexikai vizsgálatában a legtöbb elemzés a közvetlen (direkt) átvételekhez, az új hangalakokhoz kapcsolódó jelenségeket veszi számba – így tárgyalja Benő Attila is –, és csak kisebb mértékben foglalkozik a közvetett (indirekt) nyelvi érintkezésekkel. De azért az ötödik fejezetben is sok-sok példát találunk a jelentéskölcsönzésre, például az *órarend* 'nyitvatartás' értelemben használt erdélyi szó. Példák tükörszóra: családorvos 'házi orvos', tükörkifejezésre: *anyasági segély*, *gyermekgondozási segély* (< ajutor social), frazémakölcsönzésre: *perzsel ahun elmenyen*

'ellop, amit megfoghat'. A Termini-adatbázis adatai alapján ezek leginkább a hivatali, közigazgatási szókincsben és a szaknyelvi változatokban fordulnak elő nagyobb mértékben. A tükörszerkezetek formális-szerkezeti sajátosságairól megtudjuk, hogy a magyarországi standardban használatos egyenértékű párjukkal analitikus-szintetikus különbségek mutatkoznak, azaz a többségi nyelvek gyakran széttagoló szerkezettel, több szóval fejeznek ki olyan fogalmakat, amelyek a magyar köznyelvben csupán egyetlen szóval, például: *elméleti liceum* (Erdélyben) 'gimnázium' (< liceu teoretic). A szerző tükörszerkezet vagy megőrzött régiség? kérdéssel a *születési bizonyítvány*, *halotti levél*, *hajtási jogosítvány* szavak magyarázatával (képpel bizonyítva) Szilágyi N. Sándor véleményét igazolja: a kisebbségi magyar nyelvváltozatok módosultak a 20. század folyamán, s a magyarországi nyelvváltozat is különfejlődött a peremrégiók nyelvhasználatához képest.

Mivel a hibridszerkezetekben a közvetlen átvétel (idegenszó-alkalmazás) és a tükörfordítás egyaránt jelentkezik, a szerző ezeket a hatodik fejezetben külön kontaktológiai kategóriaként kezeli. A hibridszavak egyik eleme idegen szó, a másik eleme pedig tükörfordítással hozzárendelt tag, például a szaknyelvi megnyilatkozásokban: *licencvizsga* 'egyetemi záróvizsga' (examen de licență). A hibridszerkezetek is a szaknyelvi megnyilatkozásokban vannak jelen, például: *kalendarisztikus terv* '(félévi) tanmenet'.

A hetedik fejezetben a lexikai elemek meghonosodásának alaktani kérdéseiről olvashatunk. Az átvevő nyelv morfológiai rendszerének is hatása van a kölcsönelemek meghonosodására, például a népetimológia (szóértelmesítés) keretében: a román *solniță* 'sótartó' > a nyelvjárásban: *sónica*. S a behallás is kihat a szó morféma értékére: a magyar *bakancs* > *bocanci* (többes számú alak) és *bocanc* (egyes számú alak). Szóelvonással is integrálódhat az átvétel, a magyar nyelv története több adattal is szemlélteti ezt a folyamatot: például a német *marchat* 'vagyon, áru, jószág' > magyar *marcháti* 'marha'. Morfémacsere nyomán került a magyar *fakalán* szó a románba *făcălan*, illetve tovább: *făcăleț* alakban. Másodlagos, harmadlagos kölcsönelemek kialakulására hívja fel a figyelmet a szerző, amikor igei átvételek alaktani integrálódásról szól: pl. *dirigál* < a latin *dirigere* szóból; a román *detașa* szóból az erdélyi magyarban: *detasál* 'ideiglenesen áthelyez'. Névszói átvételek alaktani integrálódására példa a főnevek közül a *kaláka* és a *cimbora* szócsaládjá, melyeknek 10–15 tagja is már elterjedt román eredetű átvétel. A melléknevek közül a kölcsönelemek leggyakoribb képzője az -s denominális képző: pl. *abonamentes*, *fudzsisus*, *cimborás*, *kalákás* stb.

Jelentésváltozási tendenciák tárgyalásával folytatja a szerző a nyolcadik fejezetben. A jelentésmódosulás forrásairól szólva, az erdélyi köznyelvben megjelenő, köznyelvi szavakhoz társuló új jelentések a többségi nyelv szemantikai rendszeréből, illetve az erdélyi regionális köznyelvi változathoz származnak, de specifikus jelentések is kialakulhatnak. Erdélyben specifikusabb denotatív jelentésekkel is találkozunk, például: *formál* '(telefonszámot) tárcsáz'. A többségi nyelv hatásának köszönhetően új jelentésekkel is gyarapodhat egy lexéma: például: *blokk*, a köznyelvi jelentés mellett 'tömbház' is. Metonimikus jelentésselteréssel állunk szemben a *katedra* 'tantermi dobogó és tanári asztal' köznyelvi, illetve az erdélyi magyar nyelvváltozatban kialakult 'tanári állás' jelentések esetében. Nagyobb mértékben eltérő jelentésvizonyokkal találkozhatunk a magyarországi és a külső régióbeli magyar nyelvhasználatban, pl. a *blattel* 1. 'zenedarabot lejátszik', 2. 'kártyázik', 3. Erdélyben például. 'érvényes jegy nélkül utazik'.

A kilencedik fejezetben mondattani kérdések kerülnek előtérbe, például az erdélyi iskolások körében, román nyelvi hatásra elterjedt a *Mit még csinálsz?* 'Hogy vagy?' – szórendi jelenség. Vagy a vonzatkölcsönzés: például: *szimpatizál valakit* (a simpatiza pe cineva). De példákat találunk Benő Attila könyvében az alany és állítmány szintjén történő egyeztetési jelenségre is: *Nem tudod, mit csinálj.* (Nu știi ce să faci), de a számbeli egyeztetésre is: *többi testvéreim*. A tagmondatok határán is előfordulnak kontaktusjelenségek, például a *határozószó* (pl. *természetesen*) + *hogy* szerkezet és az *és (de) nemcsak* szerkezet elliptikus használata.

Benő Attila 16 pontba gyűjtött összegezéssel és következtetésekkel zárja könyvét, de a felhasznált szakirodalom és tárgymutató is segíti a téma iránt érdeklődő olvasót, kutatót. Magyaritanárként is hasznos, értékes kötetnek tartom Benő Attila munkáját, mert erdélyi anyanyelvoktatásunkban a kontaktusjelenségek vizsgálata, a nyelvi érintkezések folyamatainak bemutatása, tudatosítása, diákjaink nyelvhasználatának irányítása elengedhetetlen feladatunk.

Málnási Ferenc
ny. tanár